

جنسیت در پژوهش قرآنی

مهدی مهریزی

۱۸۹۷)، هر دو مترجم این قسمت از آیه را کلی معنا کرده‌اند که قابل انطباق زن و مرد است. به سخن دیگر در برخی از برداشت‌ها آیه به این صورت معنا می‌شود که خداوند زن را برای آرامش مرد آفرید. ولی در این دو ترجمه به صورت عام معنا شده که هر یک از طرفین مایه آرامش دیگری‌اند. به هر حال نمونه‌هایی که ترجمه و تفسیر مشترک دارد می‌تواند در رد نظر تأثیر جنسیت مفید باشد.

ب: موارد اختلاف در ترجمه:

در این دو ترجمه مواردی یافت می‌شود که مترجمان ترجمه‌های متفاوت از آیه‌ها ارائه کرده‌اند در این جا به نه مورد از این نمونه‌ها اشاره می‌شود. در این گزارش، نخست متن آیه و سپس ترجمه خانم صفار زاده و بعد از آن ترجمه آقای فولادوند آورده می‌شود و در پایان به موارد اختلاف دو ترجمه اشاره می‌گردد. گفتنی است موارد اختلاف به گونه‌ای نیست که بتوان به آسانی مستندات لغوی و یا دینی دیگر برایش جست، بلکه بیشتر به ذهنیت مترجمان برمی‌گردد که در شکل‌گیری این ذهنیت نمی‌توان جنسیت را نادیده انگاشت.

۱- **انساؤکم حرث لکم فانو حرثکم انی شتمم و قدموا لانفسکم و اتقوا الله و اعلموا انکم ملقوه و بشر المومنین** (بقره، ۲۲۳/۲)

صفار زاده: زنان به مثابه کشتزار شماست، هر وقت که بخواهید با آنها [به روال طبیعی و برای حفظ نسل] آمیزش کنید و [با فرزندان صالح برای خود] اثر نیکی پیشاپیش بفرستید و از [نافرمانی] خداوند بپرهیزید و بدانید که [سرانجام] او را ملاقات خواهید کرد و [ای پیامبر] مومنان را [به این خیر نیک] بشارت ده. فولادوند: زنان شما کشتزار شما هستند. پس، از هر جا [و هر گونه] که خواهید به کشتزار خود [در] آید و برای شخص خودتان [در بهره مندی] از آنها پیش دستی کنید و از خدا پروا کنید و بدانید که او را دیدار خواهید کرد. مومنان را [به این دیدار] مژده ده.

در ترجمه این آیه دو مورد تفاوت به چشم می‌خورد:

۱- خانم صفار زاده «انسی» را به معنای زمان گرفته‌اند «هر وقت» ولی آقای فولادوند به مکان و کیفیت معنا کرده‌اند «هر جا و [هر گونه]». ۲- توضیحی که خانم صفار زاده داخل قلاب آورده [به روال طبیعی و برای حفظ نسل] در ترجمه آقای فولادوند نیست.

۵۹۲۹

امروزه یکی از مباحث جدی در حوزه مطالعات زنان مسأله تأثیر جنسیت بر تفسیرها و تحلیل‌ها است. این پرسش که: آیا نگاه زنان به هستی، قوانین، علوم، سیاست و... با نگاه مردان تفاوت دارد؟ از پرسش‌های جدی و قابل تأمل است. علوم، ماهیتی مردانه دارد و به انجیلی زنانه باید دست یافت، طیف افراطی این نظریه به شمار می‌رود. چنانکه نفی هر گونه تأثیر نیز در حالت دیگر قرار دارد. اولویت نخست در مطالعه تطبیقی در حوزه علوم و معارف اسلامی، به قرآن کریم اختصاص دارد و از این میان آیات مربوط به زن و خانواده که به ۳۰۰ آیه می‌رسد، حق تقدم دارد.

بررسی نگاه‌های مردان و زنان در ترجمه، تفسیر و تحلیل آیات مرتبط با زن و خانواده می‌تواند نقطه آغاز جدی برای بررسی این نظریه باشد.

در این نوشتار ترجمه خانم طاهره صفارزاده با ترجمه آقای محمد مهدی فولادوند در پاره‌ای از آیات مربوط به زن و خانواده مورد مقایسه قرار گرفته است.

این دسته از آیات مواردی است که مورد پرسش و سؤال و یا تفسیر و برداشت‌های مختلف است. در مقایسه این دو ترجمه در پاره‌ای موارد وحدت برداشت و ترجمه به چشم می‌خورد. و در پاره‌ای دیگر اختلافات جزئی و کلی. اینک به گزارش این دو دسته می‌پردازیم.

گفتنی است که این مقایسه هیچ گونه داوری نسبت به صحت و سقم این دو ترجمه ندارد و تنها گزارش مقایسه‌ای هدف این نوشتار است.

الف: موارد وحدت ترجمه:

۱- در ترجمه واژه رجال در سوره یوسف، آیه ۱۰۹ و نحل آیه ۴۳ و انبیاء، آیه ۷ که مربوط به نبوت است هر دو آن را به «مردان» ترجمه کرده‌اند، با این که در تفسیر این آیات برخی رجال را از باب تغلیب دانسته و آن را به معنای انسان می‌دانند.

۲- در ترجمه آیه وللرجال علیهن درجه (بقره ۲۲۸/۲) هر دو آن را به معنای درجه بالاتر مردان گرفته‌اند و توضیح یا تعلیقه‌ای در این ترجمه‌ها به چشم نمی‌خورد.

۳- در ترجمه آیه ولیس الذکر کالانثی (آل عمران ۳۶/۳) که برخی از مفسران آن را سخن خداوند می‌دانند، این دو مترجم، این جمله را سخن مادر مریم و در ادامه سخنان پیشین وی قرار داده‌اند که عرضه می‌دارد: پروردگارا من دختر زاده‌ام.

۴- در ترجمه آیه وجعل منها زوجها لیسکن الیها (اعراف،

۲- یا ایها الناس اتقوا ربکم الذی خلقکم من نفس وحده و خلق منها زوجها و بث منهما رجلا کثیرا و نساء و اتقوا الله الذی تسألون به والارحام ان الله کان علیکم رقیبا. (نساء ۱/۴)

صفا زاده: ای مردم! از عدم اطاعت آفریدگار- پروردگارتان بترسید؛ از همان خالق یکتایی که شما را از یک وجود آفرید و همسرش را نیز از نوع او آفرید و از این زوج، مردان و زنان بسیاری در عالم پدیدار فرمود؛ بترسید از نتیجه نافرمانی خدایی که [با سوگند] به نام او از دیگر درخواست‌ها و نیازهای خود را عنوان می‌کنید؛ و نیز صله رحمت به جای آورید؛ همانا خداوند مراقب و ناظر دائمی رفتار و اعمال شماست.

فولادوند: ای مردم، از پروردگارتان که شما را از نفس واحدی آفرید و جفتش را نیز از او آفرید و از آن دو، مردان و زنان بسیاری پراکنده کرد، پروا دارید؛ و از خدایی که به [نام] او از همدیگر درخواست می‌کنید پروا نمایید؛ و زنهار از خوشایوندان مبرید، که خدا همواره بر شما نگیهان است.

در این آیه خانم صفا زاده (و خلق منها زوجها) را به «از نوع او آفرید» ترجمه کرده است در حالی که در ترجمه آقای فولادوند چنین نیست بلکه این عبارت را در ترجمه انتخاب کرده است «و جفتش را نیز از او آفرید» که ترجمه دوم می‌تواند نظریه آفریده شدن زن از مرد را که برخی از مفسران هم بدان تصریح دارند، شامل گردد.

۳- و اللتی یاتین الفحشه من نساتکم فاستشهدوا علیهن اریعه منکم فان شهدوا فامسکوهن فی البیوت حتی یتوفاهن الموت او یجتل الله لهن سیلا (نساء ۱۵/)

صفا زاده: و علیه همسرانتان، آنها که مرتکب زنا می‌شوند، چهار شاهد مرد از بین خودتان برای گواهی دعوت کنید، پس اگر شهادت دادند، آن زن را در خانه محبوس سازید تا مرگش فرا رسد یا خداوند [با صدور حکمی دیگر] راهی و چاره‌ای برای او مقرر فرماید.

فولادوند: و از زنان شما، کسانی که مرتکب زنا می‌شوند، چهار تن از میان خود [مسلمانان] بر آنان گواه بگیرید؛ پس اگر شهادت دادند، آنان [زنان] را در خانه‌ها نگاه دارید تا مرگش فرا رسد یا خدا راهی برای آنان قرار دهد.

توضیحی که خانم صفا زاده در پاورقی ترجمه خود از تفسیر نمونه نقل کرده اند می‌تواند معنا دار باشد.

۴- الرجال قوامون علی النساء بما فضل الله بعضهم علی بعض و بما انفقوا من اموالهم فالصلحت قنتت حفظت للقیب بما حفظ الله و التی تخافون نشوزهن فعظوهن و اهجروهن فی المصاحح و اضربوهن فان اطعنکم فلا تبقوا علیهن سیلا ان الله کان علیا کبیرا (نساء ۳۴/)

صفا زاده: مردان سرپرست و پیشکار زنانند، به واسطه این که خداوند به دلایل خاص برخی را بر برخی دیگر برتری عنایت فرموده و نیز به دلیل این که هزینه زندگی را مردان تأمین می‌کنند. پس زنان صالح، درستکار و فرمانبردارند و در غیاب همسر خود حافظ حقوق او و آنچه خداوند به حفظ آن امر فرموده است، هستند. اگر [شما مردان] از نافرمانی همسران نگرانید، نخست آنها را نصیحت کنید، اگر فایده نکرد، از هم‌بستری با آنها دوری گزینید و اگر آن هم فایده نکرد، آنها را مختصری کتک بزنید؛ پس اگر از شما اطاعت کردند، دنبال یافتن راهی برای آزار آنها نباشید که [آزار بی دلیل از نشانه‌های ستمکار است]؛ همانا خداوند آن بزرگ بی همتا در الایبی است. فولادوند: مردان، سرپرست زنانند، به دلیل آن که خدا برخی

از ایشان را بر برخی برتری داده و [نیز] به دلیل آن که از اموالشان خرج می‌کنند. پس، زنان درستکار، فرمانبردارند [و] به پاس آنچه خدا [برای آنان] حفظ کرده، اسرار [شوهران خود] را حفظ می‌کنند. و زنانی را که از نافرمانی آنان بیم دارید [نخست] پندشان دهید و [بعد] در خوابگاه‌ها از ایشان دوری کنید و اگر تأثیر نکرد آنان را بزنید؛ پس اگر شما را اطاعت کردند دیگر بر آنها هیچ راهی [برای سرزنش]؛ مجوید، که خدا والای بزرگ است.

در ترجمه این آیه سه تفاوت به چشم می‌خورد:

۱- استخدام کلمه پیشکار در ترجمه قوامون از سوی خانم صفا زاده.

جالب است توجه شود پیشکار در لغت نامه فارسی چنین معنا شده است: پیشکار با کاف بر وزن ریش دار، خدمتکار و شاگرد و مزدور باشد- و به معنی ممد و معاون و مددکار هم هست.

پیشکار خادم بود.

پیشکار: اسم ۱- رئیس و سرپرست خدمتکاران. ۲- ورزیده ترین کارگر در یک کارگاه سنتی که در غیاب استاد کار سرپرستی آن را به عهده دارد ۳- کارگر نانوايي که نان را از تور بیرون می آورد ۴- مدیر کل دارایی ایشان یا پیشکار دارایی.

۲- اضافه کردن کلمه «مختصری» در ترجمه و اضربوهن «آنها را مختصری کتک بزنید» با این که در آیه چنین قیدی نیست، هم چنین توضیحی که ایشان در پاورقی آورده اند که زدن با چوب مسواک باشد و میزان قرآن برای کتک زدن زوجه شاخه گل و گیاه است، بسیار معنا دار است.

۳- فراز «به واسطه این که خداوند به» دلایل خاص» برخی را بر برخی دیگر برتری عنایت فرموده... در ترجمه خانم صفا زاده قابل تأمل است زیرا «دلایل خاص» در آیه نیست و در ترجمه آقای فولادوند نیز نیامده است.

۵- بتوری من القوم من سوء ما بشر به ايمسکه و علی هون ام یدسه و فی التراب الا ساء ما یحکمون (نحل، ۵۹/۱۶)

صفا زاده: او به واسطه خیر تولد فرزند دختر [و احساس ننگ] از خانواده خود کناره می‌گیرد؛ از دیار خود متواری می‌شود [و در تردید است که] آیا نوزاد را با تحمل خواری نگهدارد یا زنده به گور کند؟ این داوری نادرستی است [که بین دختر و پسر تبعیض قائل می‌شوند].

فولادوند: از بدی آنچه بدو بشارت داده شده، از قبيله [خود] روی می‌پوشانند. آیا او را با خواری نگاه دارد یا در خاک پنهانش کند و چه بد داوری می‌کنند.

توضیحی که خانم صفا زاده داخل قلاب در ادامه ترجمه آورده مسأله تبعیض میان دختر و پسر را به صورت کلی مورد نکوهش آیه قرار داده توجه و تأمل است که در ترجمه دیگر چنین توضیحی نیامده است.

۶- والله جعل لکم من انفسکم ازوجا و جعل لکم ازوجکم بنین و حفده و رزقکم من الطیبات اقبال بطل یومنون و بنعمت الله هم یكفرون (نحل ۲۲/)

صفا زاده: خداوند برای شما از نوع خودتان [یعنی انسان] همسرانی قرار داد و از همسرانتان برای شما فرزندان و نوه‌ها [پدیدار فرمود] و از چیزهای خوب و حلال و پاکیزه به شما رزق و روزی عنایت فرمود؛ آیا با وجود این دلایل، مردم به باطل ایمان می‌آورند و نعمات خداوند را منکر می‌شوند؟ فولادوند: و خدا برای شما از خودتان همسرانی قرار داد، و از همسرانتان برای شما پسران و نوادگانی نهاد و از چیزهای پاکیزه به شما روزی بخشید. آیا [باز هم] به باطل ایمان می‌آورند و به نعمت

خدا کفر می‌ورزند؟

ترجمه (من انفسکم) به: «برای شما از نوع خودتان» و توضیح داخل قلاب [یعنی انسان] مطلبی است که این ترجمه را متفاوت می‌کند و از نوع نگاه مترجمان حکایت دارد.

۷- و قل للمؤمنات یغضن من ابصرهن و یحفظن فروجهن و لا یدین زینتهن الا ما ظهر منها و لیضربن بخمرهن علی جیوبهن و لا یدین زینتهن ... (نور ۲۴/۳۱)

صفا زاده: و [ای پیامبر] به زنان مومن [نیز] بگو که از خیره شدن در چشم مرد نامحرم خودداری کنند و بر امیال جسمانی خود مسلط باشند و زینت‌های خود را جز به قدر متعارف در معرض دید قرار ندهند^{۱۱} و دامنه مقنعه خود را تا روی سینه پایین آورند و زینت و آرایش خود را ظاهر نسازند مگر برای شوهرانشان یا پدرشان یا پدر شوهرشان یا پسرهایشان یا پسرهای شوهرانشان یا برادرهایشان یا برادر زاده‌ها و خواهر زاده‌هاشان و یا کنیزانشان و یا مردانی که خواجه هستند و کودکانی که هنوز چیزهای راجع به عورت زنان ذهنشان را جلب نکرده است. و زنان نباید پاهای خود را چنان بر زمین بکوبند که خلخال آنها هویدا شود. ای مومنان همگی تان روی به درگاه خداوند آورید تا رستگار شوید.

فولادوند: و به زنان با ایمان بگو: «دیدگان خود را [از هر نامحرمی] فرو بندد و پاکدامنی ورزند و زیورهای خود را آشکار نگردانند مگر آنچه که [طبعاً] از آن پیداست و باید روسری خود را بر گردن خویش [فرو] اندازند و زیورهایشان را جز برای شوهرانشان یا پدرانشان یا پدران شوهرانشان یا پسرانشان یا پسران شوهرانشان یا برادرانشان یا پسران برادرانشان یا پسران خواهرانشان یا زنان [همکیش] خود یا کنیزانشان یا خدمتکاران مرد که [از زن] بی‌نیازند یا کودکانی که بر عورت‌های زنان وقوف حاصل نکرده اند، آشکار نکنند و پاهای خود را [به گونه‌ای] به زمین نکوبند [تا آنچه از زینتشان نهفته می‌دارند معلوم گردد. ای مومنان همگی] از مرد و زن [به درگاه خدا توبه کنید امید که رستگار شوید. توضیح خانم صفا زاده در پاورقی که انگشتر و دستبند را مصداق زینت ظاهر دانسته و آن را از دایره وجوب پوشش بیرون می‌داند در ترجمه دیگر نیامده است.

۸- و من ۱۰ ایته ان خلق لکم من انفسکم ازوجا لتسکنوا الیها و جعل بینکم موده و رحمه ان فی ذلک لایة لقوم یشکرون (روم ۲۱/۳۰)
صفا زاده: و از نشانه‌های قدرت خداوند این است که همسرانی از نوع خودتان [انسان] برای شما خلق فرموده تا در جوار آنها احساس آرامش کنید و در بین شما دوستی و الفت و مهریابی ایجاد فرمود: در همه اینها نشانه‌هایی از قدرت و حکمت الهی برای اهل تفکر نهفته است.

فولادوند: و از نشانه‌های او این که از [نوع] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا بدانها آرام گیرید، و میانتان دوستی و رحمت نهاد. آری در این [نعمت] برای مردمی که اندیشه می‌کنند قطعا نشانه‌هایی است.

در این آیه، خانم صفا زاده من انفسکم را به همسرانی از نوع خودتان معنا کرده و توضیحی داخل قلاب آورده است [انسان] یا این که در ترجمه آقای فولادوند کلمه نوع داخل قلاب آمده و در ترجمه آیات دیگر که مشابه این آیه بود، نیز این مطلب وجود نداشت.

۹- ام اتخذ مما یخلق بنات و اصفاکم بالبنین و اذا بشر احدکم بما ضرب للرحمن مثلا ظل وجهه و مسودا و هو کظیم . او من ینشوا فی الحلیه و هو فی الخصام غیر مبین (زخرف ۱۶/۴۳-۱۸)
صفا زاده: آیا خداوند از بین مخلوقات، دختران را برای فرزندی

خود انتخاب کرده و پسران را برای شما در صورتی که به هر کدام از مردها تولد دختر را که خودش برای الرحمان فرزند قرار داده، خبر دهند صورتش از شدت عصبانیت سیاه می‌شود و خشمش را فرو می‌برد و [به فکر زنده به گور کردن دختر یا متواری شدن از شهر و دیار خود می‌افتد] آیا آنها برای خداوند فرزندی قائل می‌شوند که در زیور و زینت لباس‌های زنانه پرورش می‌یابد و در صحنه‌های جنگ و جدال به هیچ وجه ظاهر نمی‌شود؟

فولادوند: آیا از آنچه می‌آفریند، خود دخترانی برگرفته و به شما پسران را اختصاص داده است؟ و چون یکی از آنان را به آنچه [به خدای] رحمان نسبت می‌دهد خبر دهند چهره او سیاه می‌گردد در حالی که خشم و تأسف خود را فرو می‌خورد. آیا کسی [را شریک خدا می‌کنند] که در زر و زیور پرورش یافته و در [هنگام] مجادله بیانش غیر روشن است؟

خانم صفا زاده [فی الخصام] را به جنگ و جدال معنا کرده ولی آقای فولادوند آن را به مجادله و از سنخ بیان معنا کرده است. قابل توجه است که ترجمه دوم یکی از مستندات کسانی است که زن را از منصب قضاوت محروم می‌کنند.

این نوشتار، طرح اجمالی از مسأله تأثیر جنسیت بر ترجمه‌های قرآن کریم است که با مقایسه دو ترجمه ی خلاصه: یکی از زنان و یکی از مردان مسأله را دنبال کرده است. چنانکه گذشت این مقایسه و تطبیق در حوزه آیات مورد سوال و پرسش در حوزه مسائل زنان صورت گرفت که چهار مورد با وحدت ترجمه و نه مورد با اختلاف ترجمه همراه بود.

پیگیری این مقایسه میان ترجمه‌های دیگر می‌تواند در تکمیل موضوع مفید باشد.

اقباسی از نشریه بینات ش ۵۰-۴۹

پی‌نوشت‌ها

۱. مراد ترس از عواقب رفتار خلاف اوامر و احکام الهی است.
۲. حضرت آدم.
۳. حضرت حوا.
۴. حفظ حرمت و حقوق خویشاوندی و رسیدگی به خویشاوندان نیازمند.
۵. قانون فوق، یک حکم موقت بود.
۶. ناموس، آبرو، مال و غیره.
۷. منظور از کسک زدن با جوب مسواک است (مجمع البیان به روایت از امام باقر علیه السلام همچنین میزان قرآنی برای کسک زدن زوجه شاخه گل و گیاه است چنانکه ایوب در آیه ۴۴ سوره ص به آن توصیه فرموده شده است.
۸. فرهنگ قاطع، ۴۴۲/۱.
۹. فرهنگ جهانگیری، ۲۲۴۵/۲.
۱۰. فرهنگ معاصر، ۳۲۵.
۱۱. مثل انگشتر و دستبند که طبعاً دست از حجاب بیرون است.

۵۷۳۱